USPOREDBA STANJA I MOGUĆNOSTI MRAČNOG TURIZMA U HRVATSKOJ I SVIJETU

Šerić, Nina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:978695

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

REFST - Repository of Economics faculty in Split

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

USPOREDBA STANJA I MOGUĆNOSTI MRAČNOG TURIZMA U HRVATSKOJ I SVIJETU

Mentor:

doc.dr.sc. Ljudevit Pranić

Studentica:

Nina Šerić

Split, lipanj, 2017.

SADRŽAJ:

1. UVOD 1

1.1. Definicija problema 1

1.2. Cilj rada 1

1.3. Metode rada 1

1.4. Struktura rada 1

2. POJMOVNO ODREĐENJE MRAČNOG TURIZMA 2

2.1. Povijesni razvoj turizma 2

2.1.1. Predturistička epoha 2

2.1.2. Turistička epoha 3

2.1.3. Počeci organiziranog turizma 3

2.1.4. Suvremeni turizam 4

2.2. Turistička ponuda i potražnja 5

2.3. Pojmovno određenje mračnog turizma 6

2.4. Turistička motivacija u mračnom turizmu 9

2.5. Podjela mračnog turizma u kontekstu ponude 11

3. MRAČNI TURIZAM U HRVATSKOJ 14

3.1. Stanje, perspektive i razvoj 14

3.2. Lokaliteti mračnog turizma u Hrvatskoj 15

3.2.1.Vukovar 16

3.3. Goli otok – Hrvatska destinacija mračnog turizma 18

3.3.1. Povijest i obilježja Golog otoka 18

3.3.2. Objekti koji su se nalazili na Golom otoku: 19

3.3.3. Postojeće stanje turizma 20

3.3.4. Mogućnosti za razvoj mračnog turizma 23

4. MRAČNI TURIZAM U SVIJETU 25

4.1. Odredišta mračnog turizma u svijetu 25

4.2. Alcatraz – svjetska destinacija mračnog turizma 31

4.2.1. Povijest i obilježja Alcatraza 31

4.2.2. Postojeće stanje turizma 33

4.2.3. Mogućnosti daljnjeg razvoja mračnog turizma na Alcatrazu 36

5. ZAKLJUČAK **37**
LITERATURA: **38**
PRILOZI : **40**
SAŽETAK **41**
SUMMARY **42**

1. UVOD

1.1. Definicija problema

Unatoč rastućoj ponudi mračnog turizma u svijetu i potencijalu njegovog razvoja u Hrvatskoj, ovaj posebni oblik turizma u Hrvatskoj je slabo prepoznat i razvijen. Hrvatska nije dovoljno iskoristila svoje ogromne potencijale za razvoj mračnog turizma. Ovaj rad naglašava da se razvojni potencijali mračnog turizma u Hrvatskoj ne bi trebali zanemariti jer mogu doprinijeti razvoju turizma i očuvanju teritorijalnog identiteta.

1.2. Cilj rada

Pregledom literature i izučavanjem primjera utvrditi kakve su mogućnosti razvoja mračnog turizma u Hrvatskoj u usporedbi s vodećim odredištima mračnog turizma u svijetu. Cilj rada je istražiti obilježja i dosege razvoja mračnog turizma u Hrvatskoj, promatrajući obilježja pojedinih lokaliteta i dostupnih pokazatelja o razvoju turizma**.**

1.3. Metode rada

Korištenje primarnih i sekundarnih podataka pribavljenih putem stručne literature, interneta i ostalih izvora. U radu su većinom korišteni podaci objavljeni na internet stranicama pri čemu je podjednako korištena domaća i strana literatura te razni strani i domaći članci potrebni za bolji uvid i raščlambu teme rada.

1.4. Struktura rada

Rad je podijeljen na tri glavna dijela. U prvom dijelu cilj je pobliže upoznati čitatelja sa samim pojmom i počecima mračnog turizma, definirati mračni turizam i objasniti sve moguće motive koji motiviraju turiste za tu vrstu turizma. Nakon toga slijedi prikaz stanja i perspektive Hrvatske za razvoj mračnog turizma. Detaljnije je opisan Goli otok koji će služiti kao primjer za usporedbu mračnog turizma u Hrvatskoj sa Alcatrazom. U trećem dijelu nabrojana su neka od najpopularnijih odredišta „mračnog turizma“ u svijetu te je detaljnije opisan zatvor Alcatraz. U četvrtom dijelu spajaju se sve činjenice i zaključci koji su prikupljeni tijekom obrade teme.

2. POJMOVNO ODREĐENJE MRAČNOG TURIZMA

2.1. Povijesni razvoj turizma

2.1.1. Predturistička epoha

Čovjek je već od samih početaka svoje povijesti putovao radi potrage za boljim uvjetima pa se u teoriji smatra da je turizam star koliko i čovječanstvo. Ipak, neki teoretičari podržavaju tezu da je razvoj turizma započeo tek kada je čovjek počeo živjeti u organiziranim zajednicama, što se poklapa s pojavom novca i razvojem trgovine oko 4000 g. p.n.e. Tada su se počela javljati prva putovanja motivirana trgovinom, stjecanjem novih znanja, kulturnim potrebama ili zdravstvenim razlozima.

U antičko doba javljaju se putovanja iz zadovoljstva. Posebno su poznata putovanja u antičkoj Grčkoj motivirana sportskim događanjima poput Olimpijskih igara te putovanja u proročište Delfi.[1] Rimljani su organizirali priredbe u amfiteatru, Circus Maximus-u, a zbog odmora, zabave i zdravlja putovalo se u odmorišna mjesta. Rimljani su tijekom ljetnih vrućina odlazili u svoje ladanjske kuće (tzv. villa-e rustica-e) što je bilo moguće zbog dobre organizacije prijevoza. U javnim uredima (tzv. Cursus Publicus-ima) mogli su dobiti sve informacije vezane uz putovanje, a postojali su i napisani itinerari i vodiči.

Propašću Zapadnog Rimskog Carstva 476. g. zaustavljen je razvoj putovanja, a ceste i putovi postali su utočište razbojnika i skitnica. Prva masovnija putovanja u srednjem vijeku potaknula je Crkva organizirajući hodočašća vjernika u svetišta, a uz ceste se pojavljuju svratišta, gostionice, prodavaonice potrepština.[2]

Razdoblje humanizma i renesanse pokreće intelektualnu elitu na putovanja Europom. Od sredine 16. stoljeća do sredine 19. stoljeća mladi pripadnici plemstva i aristokracije putuju radi školovanja i obrazovanja. Ta putovanja, pod nazivom "Grand Tour of Europe" trajala su 2-4 godine, a obuhvaćala su zemlje Mediterana. Preteča su pravih turističkih putovanja, a neki ih nazivaju i međufazom predturističke i turističke epohe.[3]

[1] Petrić L. : Osnove turizma, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 5
[2] Ibid, str.6
[3] Ibid, str. 7

Predturističku epohu karakteriziraju pojedinačna i neorganizirana putovanja bez aktivnog odnosa putnika i ambijenta, nema osnovnih faktora turizma, putnici su većinom predstavnici bogatih slojeva, a uloga države pasivna.[4]

2.1.2. Turistička epoha

Turistička epoha započela je sredinom 19. st., a može se podijeliti na nekoliko razdoblja:[5]

- od 1845-1875. godine u turističkim putovanjima prevladava aristokracija koja posjećuje banje, lječilišta i kulturne centre
- od 1875-1910. g. u putovanja se uključuje i buržoazija i pojavljuju se prva turistička mjesta
- nakon 1910. g. u turistička putovanja uključuju se obični slojevi građana zbog jačanja borbe za prava radnika (skraćenog radnog vremena, godišnjih odmora, većih plaća itd.)
- nakon drugog svjetskog rata dolazi do porasta turističkih putovanja, a za turizam postaju zainteresirane brojne znanstvene discipline

Ovo razdoblje nosi naziv turističko zbog toga što putovanja postaju masovnija, a na putovanja se odlučuju i ostali slojevi društva, a ne samo aristokrati. Turizam postaje snažan ekonomski faktor koji djeluje na razvoj gospodarstva.

2.1.3. Počeci organiziranog turizma

Thomas Cook zaslužan je za razvoj modernog turizma. 1841. godine organizirao je i oglasio putovanje željeznicom na izlet od mjesta Loughborougha do Leicestera, gdje su se održavali sastanci antialkoholičarskog društva. U njegovoj organizaciji prevezeno je više od 500 putnika i taj se događaj smatra prvim organiziranim putovanjem. Cook je osnovao i prvu putničku agenciju (1845. g.) te organizirao niz drugih putovanja. Njegov primjer počeli su slijediti i drugi poduzetnici pa se u Engleskoj i ostalim europskim državama otvorilo mnoštvo putničkih agencija. Za to vrijeme karakterističan je razvoj željezničkog i brodskog putničkog prometa koji su imali važnu ulogu u omasovljenju turizma. Sredina 19. stoljeća obilježena je povećanim zanimanjem za odmorom u primorskim mjestima sa zdravstvenim svojstvima

[4] Petrić L. : Osnove turizma, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 8
[5] Ibid, str.8-9

morske vode. Dolazi do gradnje brojnih hotela i parkova što je dovelo do razvoja francuske i talijanske rivijere. Intenzivniji razvoj turizma u Hrvatskoj veže se uz Opatiju, gdje je 1844. godine, izgrađena villa Angiolina. Opatija je 1889. proglašena lječilištem te postala popularno zimovalište. Dolazi do osnivanja Društva za poljepšavanje mjesta 1864. u Krku, a najstarije društvo za razvoj turizma u Hrvatskoj je Higijeničko društvo, osnovano 1868. godine u Hvaru. Ta društva sa svojim glavnim funkcijama predstavljaju začetke organizacije turizma. [6]

2.1.4. Suvremeni turizam

Suvremeni turizam obuhvaća razdoblje 20. stoljeća kada je industrijska revolucija dovela do masovne proizvodnje automobila koji je postao dostupan širokom sloju ljudi. U to vrijeme započinje i izgradnja cestovne infrastrukture. Značajnu ulogu za turizam ima autobus koji je za razgled grada prvi put korišten 1900. godine u New Yorku, a godine 1919. ostvarena je i prva komercijalna zračna linija između Pariza i Londona.

Početak 20.stoljeća obilježila je borba za radnička prava kojom su radnici stekli pravo na plaćeni godišnji odmor i veće plaće, što je dovelo do rasta turističkih putovanja. Nakon drugog svjetskog rata dolazi do najbržeg razvoja turizma, najviše zbog razvoja zračnog prometa i turoperatora koji su nudeći paket putovanja, učinili dostupnim i udaljene destinacije. **Masovni turizam** potaknuo je razvoj nerazvijenih krajeva, ali isto tako i zagađenje okoliša te mnoge druge negativne efekte. Njega karakteriziraju velik broj turista, organizirana putovanja, paket-aranžmani agencija i turoperatora te niske cijene.

Zbog toga osamdesetih godina 20. stoljeća započinje razvoj tzv. alternativnog ili održivog turizma gdje su motivi turista u središtu, a ponuda u ravnoteži s okruženjem. Razvoj turizma destinacija od strategije masovnosti okreće se raznovrsnosti ponude odnosno razvoju brojnih oblika tzv. posebnog ili **selektivnog turizma**.[7] Selektivni oblici turizma obilježeni su posebnim turističkim motivom koji posjetitelje privlači u točno određene destinacije gdje je turistička ponuda prilagođena (sadržajima, proizvodima, cijenom) kao bi se ostvario specifičan interes turista. Razvrstavanje posebnih interesa ili niša turista obavlja se obzirom na važnost motiva turista u odluci da posjeti određenu destinaciju. Rast potražnje za posebnim izletima potaknut je kontinuiranim povećanjem raznolikosti rekreacijskih interesa današnjeg društva što je rezultiralo vrlo segmentiranim turističkim tržištem.

[6] Petrić L. : Osnove turizma, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 10-12
[7] Ibid, str. 12-14

Neki od selektivnih oblika turizma su: ruralni turizam, kulturni turizam, gastronomski turizam, lovno-ribolovni turizam, vjerski turizam, zdravstveni turizam, ekološki turizam, pustolovni turizam, sportski turizam, nautički turizam, kongresni turizam, robinzonski turizam i dr.

Selektivnim oblicima turizma pripada i mračni turizam o kojem će se govoriti u nastavku rada.

2.2. Turistička ponuda i potražnja

Turistička ponuda predstavlja količinu roba i usluga koje se nudi turistima na određenom turističkom tržištu, u određeno vrijeme i po određenoj cijeni. Turistička ponuda ima određene karakteristike: odvojenost od potražnje (kupac mora doći - putovati na mjesta gdje je locirana ponuda), heterogenost, sezonalnost, statičnost (vezana uz određeni prostor) i neelastičnost (njeni kapaciteti ne mogu se prilagođavati promjenama cijena, odnosno potražnje).

Elementi turističke ponude su:[8]

• Atraktivni elementi (prirodni i društveni elementi)
• Komunikativni ili komunikacijski elementi (prometna infrastruktura i vrste prijevoznih sredstava u destinaciji)
• Receptivni elementi (restauraterstvo i hotelijerstvo)
• Posrednički elementi (putničke agencije i turoperatori)

Turistička potražnja mjeri se i prati zbog ekonomskih učinaka koje generira te zbog prikupljanja podataka koji su vrlo važni marketinškim stručnjacima za kreiranje marketinške politike. Sama potražnja može se definirati sa različitih stajališta, i to najčešće:[9]

• Sa stajališta ekonomije (potražnja se definira kao ukupna količina roba i usluga koje su kupci spremni kupiti na tržištu u određenom vremenu i po određenoj cijeni)
• Sa stajališta psihologije (potražnja se promatra kroz potrebe, motivaciju i ponašanje kupaca)
• Sa stajališta geografije (potražnja se promatra kroz ukupan broj osoba koje putuju ili žele putovati radi korištenja turističkih sadržaja i usluga)

[8] Petrić L. (2013/2014): Uvod u turizam, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, str. 159.
[9] Petrić L. (2013/2014): Uvod u turizam, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, str. 75.

2.3. Pojmovno određenje mračnog turizma

Mračni turizam kao turistički proizvod počeo je zadobivati pažnju istraživača početkom 90-ih godina. Pojam "mračni turizam" prvi su upotrijebili Foley i Lennon (1996), koji je kasnije postao naslov knjige Mračni turizam: Atrakcija smrti i katastrofa (Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster), koja danas predstavlja najcjenjenije proučavanje tog fenomena (Lennon i Foley 2000). Međutim, njihov rad nije bio prvi koji se usredotočio na odnos između turizma i smrti.[10] Zanimanje za najmračniju stranu ljudske prirode postojalo je i ranije. Putovanja povezana sa smrću, nasiljem, stradanjima i ljudskom patnjom datiraju još iz Srednjeg vijeka. Rani primjeri mračnog turizma su hodočašća na svetišta, održavanje rimskih gladijatorskih igara i javne smrtne kazne Srednjovjekovnog razdoblja. Prva tura s vodičem u Engleskoj bilo je putovanje vlakom na svjedočenje vješanju dvojici ubojica. Tura je organizirana u Cornwallu 1838. godine kako bi prevezla ljude iz Wadebridgea posebnim vlakom u obližnji grad Bodmin kako bi svjedočili vješanju dvojice ubojica. Također, bojna polja kao što je Waterloo, privlačila su turiste te je takav način turističkog putovanja nazvan tanatoturizmom. U 19. stoljeću, posjeti mrtvačnicama bili su sastavni dio turističkih ponuda Pariza, vjerojatno preteča izložbama Body Worlds u Londonu, Tokyu, Los Angelesu i drugdje.[11]

Od sredine 20. stoljeća razmjerno sa znatnim rastom u turizmu općenito, potražnja i ponuda ovog specifičnog tipa turizma znatno su se povećali u veličini i opsegu te je mračni turizam postao široko rasprostranjen, raznolik, jasno oblikovan i tražen turistički proizvod koji se pokazao kao suvremena "aktivnost u slobodno vrijeme".

Mračni turizam definira se kao putovanje i/ili privremeni boravak osoba na lokacijama koje su obilježene ljudskim stradavanjem u povijesti, na kojima su se odvijali ratni sukobi, dogodile prirodne ili ljudskom pogreškom nastale katastrofe, odnosno na kojima su stradale poznate ličnosti. Povećana pažnja koja se pridaje fenomenu mračnog turizma donekle je povezana s namjerom akademskih krugova da naprave dodatne podjele na nišna tržišta koji se nazivaju "specifični oblik turizma".

[10] Stone, Philip; Sharpley, Richard (2008): Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective, Annals of Tourism Research, str. 576

[11] Stone, Philip R (2010) : Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis, Lancashire, str. 51

Proučavanje mračnog turizma opravdano je i važno iz više razloga. Uz to što su mnogobrojna, mjesta i znamenitosti mračnog turizma također se značajno razlikuju u raznim socio-kulturnim kontekstima, od kuća užasa, preko hodočasničkih mjesta, kao što su grobovi ili mjesta smrti poznatih ljudi, do koncentracijskih logora ili mjesta velikih katastrofa, zločina i genocida. Sva takva mjesta ili znamenitosti zahtijevaju djelotvoran i primjeren razvoj, upravljanje, tumačenje i promociju. Te aktivnosti zahtijevaju potpunije razumijevanje fenomena mračnog turizma u društvenim, kulturnim, povijesnim i političkim kontekstima.[12]

Priroda mjesta mračnog turizma, te sukobi koje predstavljaju ili potiču, ukazuju na međusobno povezane probleme koji zahtijevaju istraživanje i razumijevanje. To uključuje:[13]

1. ***Etički/moralni problemi*** - Pitanje koje se veže za mnoga mračna mjesta i atrakcije je: Je li etički razvijati ih, promovirati ili nuditi za turističko konzumiranje? Također, važno je i razmatranje prava onih čija se smrt i žalost komercijalizira kroz mračni turizam.

2. Medijski/promocijski problemi - Mnoga mjesta mračnog turizma nastala su zbog slave ili ozloglašenosti osoba vezanih za to mjesto, događaja koji su se nekada tamo dogodili ili zloglasnosti zgrade. Često je popularnost takvih mjesta potaknuta marketinškim i promotivnim aktivnostima poduzeća ili organizacija koje žele profitirati kroz turizam, no svakako je potrebno bolje razumijevanje odnosa između takvih mjesta i promocije.

3. Interpretacijski/politički problemi - Mračna mjesta nude mogućnost političkog tumačenja povijesti mjesta ili atrakcije. Politička dimenzija komemoracije i utjecaj tragedije na kolektivnu svijest integralna je komponenta dizajna turističke ponude mračnih mjesta te kao takva zaslužuje razmatranje.

4. Problemi upravljanja i vlasti - Mnoga mračna mjesta i atrakcije su, po definiciji, mjesta gdje su umrli pojedinci ili veći broj ljudi. Stoga postoji potreba da se njima upravlja tako da se poštuje smrt žrtava, integritet mjesta i prava lokalne zajednice. Osim toga, treba obratiti pozornost na značenje ili važnost pojedinca i mjesta smrti, u tom smislu, moguće je kontrolirati ili ograničiti pristup mjestu.

[12] Stone, Philip R (2010) : Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis, Lancashire, str.51
[13] Ibid. Str. 57

5. Sociokulturološki/tanatološki problemi – Potrebno je postaviti pitanje utjecaja mračnog turizma na širu sekularizaciju društva, osobito vezano za to kako se ljudi suočavaju sa tugom i traumom te kakva su njihova razmišljanja o smrti i umiranju.

Tablica 1 : Kategorizacija mračnog turizma

Podjele mračnog turizma	Potpodjele
***Opasna mjesta*:** opasne destinacije iz prošlosti ili sadašnjosti	• gradovi strave • opasne destinacije
Kuće strave: zgrade povezane sa smrću i stravom, bilo stvarnom ili izmišljenom	• tamnice smrti • zloglasni hoteli
Mjesta pogibija: mjesta koja obilježavaju smrt, strah, slavu ili ozloglašenost	• krvava bojna polja • pakao Holokausta • groblja poznatih osoba
Mjesta mučenja: ture ili posjeti atrakcijama koje se povezuju sa smrću, ubojstvima i zločinima	• zločini i ubojstva • zloglasnost
Tematizirana smrt: kolekcije ili muzeji čije su teme povezane sa smrću i patnjom	• morbidni muzeji • spomenici moralu

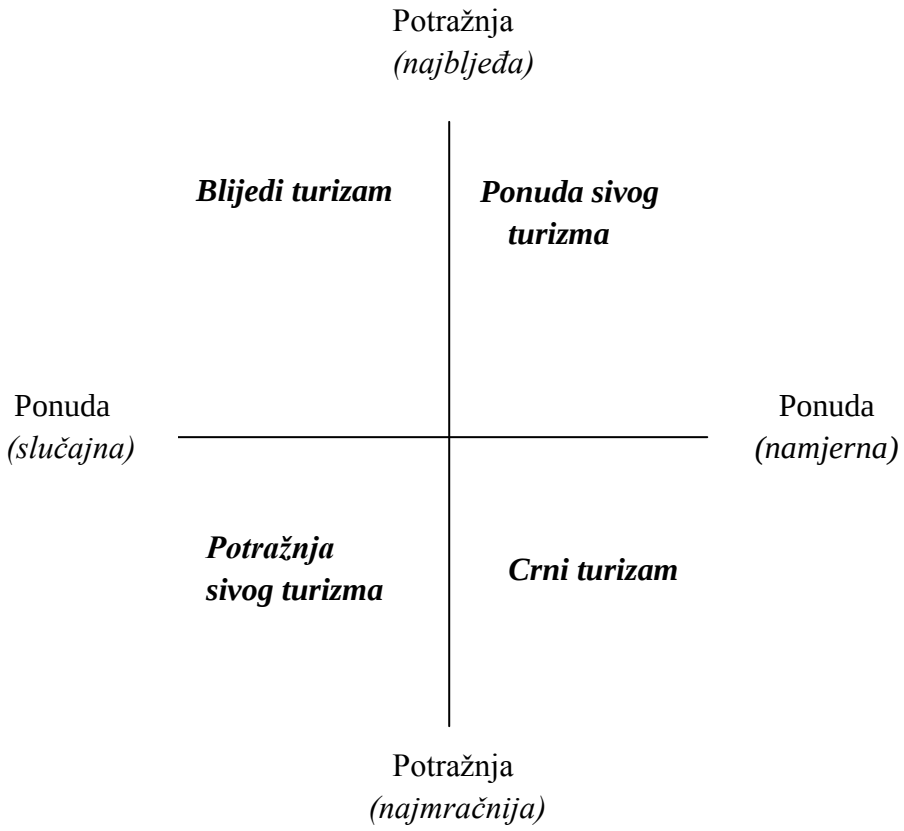
Izvor: Stone, Philip R. (2010) : Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis, str. 63, prijevod i obrada autora

2.4. Turistička motivacija u mračnom turizmu

Kako bi se naglasili motivi putovanja u okviru mračnog turizma, a samim time i jasnije definirali tržišni segmenti unutar njega, brojni autori su pokušali dodati nove pridjeve pojmu turizam kao što su: 'turizam crnih mjesta' (engl. black-spot tourism; Rojek, 1993), 'tanatoturizam' (engl. thanatourism; Seaton, 1996), 'morbidni turizam' (engl. morbid tourism; Blom, 2000), 'turizam ropstva'(engl. slavery tourism; Dann i Seaton, 2009), 'memorijalni turizam' (fr. tourisme de memoire; Urbain, 2003), 'turizam zvjerstava' (engl. atrocity tourism; Ashworth i Hartmann, 2005), ali i čitav niz pojavnih oblika 'turizma žalosti' (engl. grief tourism; Trotta, 2013) u kojima se navode 'turizam ratišta' (engl. Battlefield tourism), 'turizam groblja' (engl. graveyard tourism), 'turizam katastrofa' (engl. disaster tourism), 'turizam duhova' (engl. Ghost tourism), 'turizam holokausta' (engl. Holokaust tourism) i 'zatvorski turizam' (engl. prison tourism).[14] Svakako, zajednički čimbenik svim ovim pojmovima ili oblicima turizma je udruživanje, u jednom ili drugom obliku, između turističkog mjesta, znamenitosti ili iskustva i smrti, katastrofe ili patnje.

Glavni izvori motivacije u mračnom turizmu su obrazovanje i empatija, ali mnogi se istraživači slažu da je motivacija u mračnom turizmu višedimenzionalna. Višedimenzionalnost motivacije proizlazi iz različitih shvaćanja tragedije koja je povezana s ljudskom patnjom. Motivacija proizlazi i iz različitih psiholoških stanja posjetitelja i unutrašnjih poriva za posjetom mjesta povezanih s tragedijama. Posjetitelji lokaliteta mračnog turizma često su ljudi neposredno povezani s tragedijom, bilo da su sami preživjeli stradavanje ili su u tim tragedijama stradali njihovi bližnji. Različitost motivacije vidljiva je i u različitim stavovima o okolnostima u kojima je tragedija nastala, osobito kada je riječ o stradanjima ljudi koja su posljedica društvenih sukoba širih razmjera kao što su ratovi, progoni, masovni prosvjedi i dr. Razlike u jačini motivacije javljaju se iz razloga što svaki pojedinac tragediju promatra sa svog stajališta i sa osobne razine. Neki imaju veću sposobnost samokontrole pa memorijalne lokalitete posjećuju s emocionalnim odstojanjem, dok drugi takve lokalitete posjećuju duboko potreseni.[15]

[14] Kesar, O. (2014) : Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj, Liburna, Vol. 3, Br. 1, str. 53 i 54
[15] Ibid, str.58

Slika 1: Nijanse mračnog turizma- matrični pristup
Izvor :Stone, Philip R. (2010) : Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis, str. 80, prijevod i obrada autora

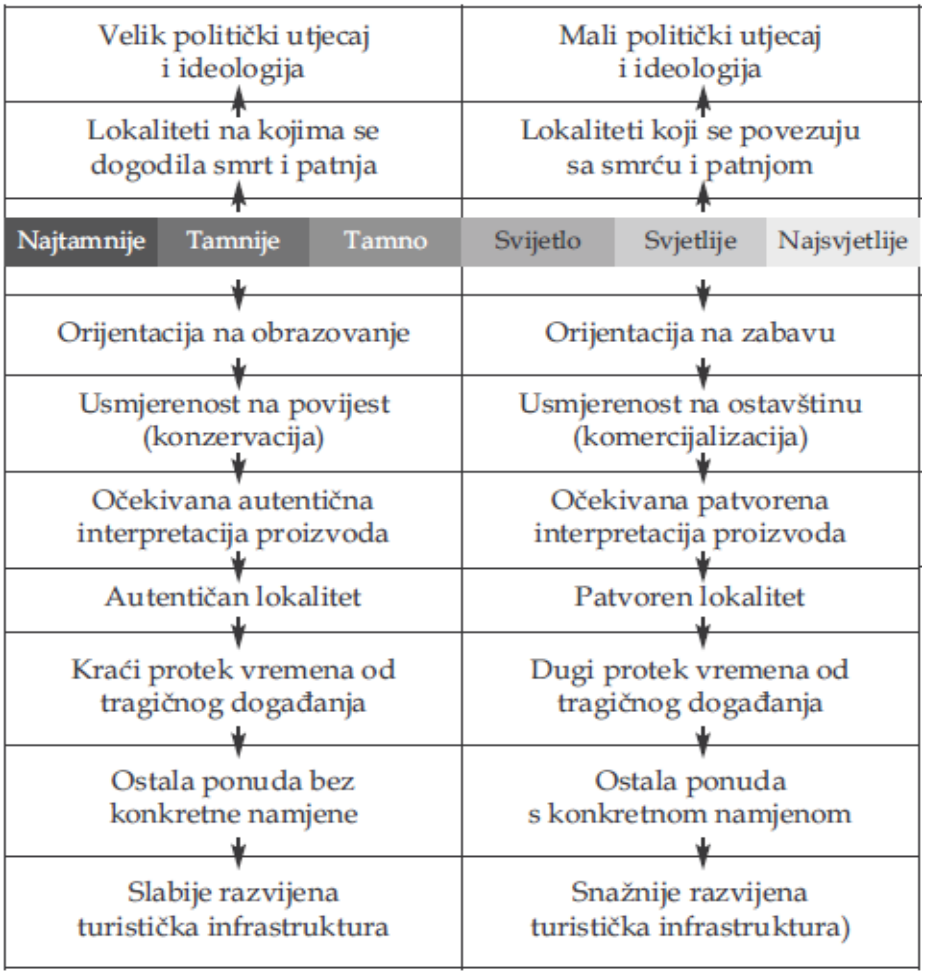
Prema interesu turista za temu smrti, razlikuju se 4 vrste mračnog turizma[16] :

- ***Blijedi turizam*** – turisti koji imaju minimalan ili ograničen interes za tematiku smrti i posjećuju slučajna mjesta i atrakcije mračnog turizma.
- ***Siva turistička potražnja*** - turisti koji su fascinirani temom smrti i posjećuju slučajna mjesta mračnog turizma.
- ***Siva turistička ponuda*** - mjesta namjerno uspostavljena s ciljem iskorištavanja smrti i privlačenja posjetitelja s interesom za temu smrti.
- ***Crni turizam*** - "čisti" mračni turizam kojeg karakterizira zadivljenost smrću.

[16] Stone, Philip R. (2010) : Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis, str. 81

2.5. Podjela mračnog turizma u kontekstu ponude

Osim podjele prema interesu i motivima turista, važne karakteristike su i autentičnost mjesta te vrijeme prema kojima je Stone nijansirao lokalitete mračnog turizma (Slika 2). Prema takvoj podjeli, turistički proizvod je bljeđi i manje autentičan što je prostorno i vremenski udaljeniji od samog povijesnog događanja kojeg predstavlja. Posjetitelji intenzivnije doživljavaju autentično mjesto tragedije i događaj koji se dogodio u bližoj prošlosti pa je još uvijek svjež u sjećaju preživjelih, svjedoka ili rodbine i prijatelja stradalih. Osim vremenskih razlika i autentičnosti, na razlikovanje lokaliteta mračnog turizma i njihovih proizvoda utječu i uzroci tog tragičnog događaja i njegova težina, odnosno broj žrtava te utjecaj tih događanja na međunarodnu zajednicu.[17]

Slika 2: Spektar nijansi mračnog turističkog proizvoda
Izvor: Kesar, Oliver (2014) : Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj str.66

[17] Kesar, O. (2014) : Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj, Liburna, Vol. 3, Br. 1, str.65

Slika 2. prikazuje spektar nijansi „mračnog turizma“ poredanih od najmračnijeg prema najsvjetlijem. Najmračniji spektar „mračnog turizma“ ima veliki politički utjecaj i to su lokaliteti na kojima se dogodila smrt i patnja pa su iz tog razloga obrazovnog karaktera i naglašene autentičnosti, ponuda je bez namjere, a turistička infrastruktura slabije je razvijena. Najsvjetliji spektar je slabijeg političkog i ideološkog utjecaja i tu spadaju mjesta povezana sa smrću i patnjom koja su više zabavnog karaktera, nije naglašena autentičnost, a turistička infrastruktura je vrlo razvijena i ponuda je s konkretnom namjerom. Takva turistička mjesta su fokusirana prije svega na zaradu.

Prema navedenom spektru mračnog turizma Philip Stone predlaže tipologiju sedam izvora ponude mračnih turističkih atrakcija od tematskih parkova mračnog turizma kao najsvjetlije do koncentracijskih logora kao najmračnije atrakcije: [18]

1) mračni tematski parkovi – uključuju one posjetitelje, atrakcije i ture koje uglavnom imaju zabavni fokus i komercijalnu etiku, a koji predstavljaju nestvarnu smrt i sablasne događaje. Ove vrste proizvoda posjeduju visoki stupanj turističke infrastrukture i manje su autentične. Jedan od najpoznatijih je Londonski tematski park koji nudi društveno prihvatljivo okruženje u kojem se može gledati simulirana smrt i povezane patnje.

2) mračne izložbe– nudi proizvode/iskustva koja su povezana sa smrću i patnjom, a često posjeduju obrazovnu i reflektirajuću poruku. Dakle, ovi se proizvodi se percipiraju kao autentičniji i "ozbiljniji". Ipak, unatoč tim tipovima proizvoda koji posjeduju konzervacijsku etiku, oni obuhvaćaju određeni stupanj turističke infrastrukture i neki komercijalni fokus. Često se nalaze daleko od stvarnog mjesta smrti ili sablasnog događaja. Primjer je Svjetska izložba "Body Worlds" koja prikazuje leševe sačuvane postupkom plastifikacije u svrhu zdravstvenog obrazovanja, anatomije i fiziologije.

3) tamnice i zatvori– mjesta i atrakcije iz bliže povijesti gdje se posjetitelji mogu upoznati s procesuiranjem i egzekucijom političkih prijestupnika. Ti tipovi proizvoda u osnovi imaju kombinaciju zabave i obrazovanja, posjeduju relativno visok stupanj komercijalizacije i turističke infrastrukture i zauzimaju mjesta koja su izvorno bila neprikladna za mračni

[18] Stone, Philip R. (2010) : Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis, str. 88-99

turizam. Na primjer, "Gallerie of Justice", sa sjedištem u Nottinghamu u Velikoj Britaniji promovirana je kao "obiteljska atrakcija godine", a nalazi se u zgradama koje su izvorno korištene kao zatvori i sudovi. Predstavljanjem osuda iz prošlosti, atrakcija nastoji zabavljati posjetitelje, istodobno promovirajući obrazovne i povijesne sadržaje. Alcatraz, Robben Island i Državna kaznionica u Missouriju poznati su primjeri tamnica.

4) groblja – unutar suvremenog društva djeluju kao alat za urbanu regeneraciju. Često se koriste za promicanje posjeta nekom području. Poznato groblje Père-Lachaise najveći je park u Parizu i privlači više od dva milijuna posjetitelja godišnje, a izvan svoje primarne funkcije sahrane, groblje se razvilo u muzej na otvorenom i vrt.

5) svetišta – izgrađena vrlo blizu mjesta smrti i u vrlo kratkom od trenutka smrti, a predstavljaju sjećanje na preminule osobe, poznate i nepoznate. Većina nije namijenjena za turizam i nastaju spontano, stoga posjeduje vrlo malu turističku infrastrukturu zbog svog privremenog karaktera.

6) mjesta velikih sukoba – ova kategorija uključuje ratna i bojna polja. Uglavnom imaju edukativni i komemorativni karakter i izvorno nisu namijenjeni mračnom turizmu, ipak, sve više se komercijaliziraju i kao rezultat imaju sve veću turističku infrastrukturu. Brojni specijalizirani turoperatori sada nude izlete na različita bojna polja.

7) koncentracijski logori – povijesna mjesta i objekti ciljano izgrađeni u svrhu masovnog ubijanja ljudi (genocida i masakra) i time zauzimaju najmračniji dio spektra mračnog turizma. Za njih je vezan visok stupanj političkog utjecaja i ideologije. Auschwitz-Birkenau, Kambodža i Ruanda mogu se istaknuti kao primjeri mjesta gdje je došlo do genocida i masovnih zločina.

3. MRAČNI TURIZAM U HRVATSKOJ

3.1. Stanje, perspektive i razvoj

Hrvatska, kao jedna od prepoznatljivih mediteranskih zemalja, vrlo je ovisna o turizmu, gdje je jedan od najvažnijih problema što kontinentalna Hrvatska (s izuzetkom Grada Zagreba) nije toliko prepoznatljiva po turističkoj ponudi. Neka kontinentalna područja bila su snažno pogođena ratom 1990-ih, što je još jedan problem u razvoju turizma. Tijekom rata uništeno je ili oštećeno 15% stambenih jedinica i 2.423 objekata kulturne baštine (uključujući 495 sakralnih objekata), 334 škole, brojne bolnice i prometna infrastruktura. Slijedom toga, kontinentalna Hrvatska, kao i obalni dio i otoci, nude ratne ostatke, zatvore i zgrade, spomenike i groblja, koncentracijske logore, u kombinaciji s različitim pričama pogođenih ljudi.[19] Razdoblje Drugoga svjetskog rata ostavilo je brojne masovne grobnice i mjesta smaknuća. Domovinski rat dio je nedavne hrvatske povijesti (1991.- 1995). Naime, tijekom srpske agresije na Republiku Hrvatsku, borbe su se proširile na mnoge dijelove Hrvatske, uključujući istočnu i zapadnu Slavoniju, Podravinu, Banovinu, Kordun, Srednju i Južnu Dalmaciju, Gacku i Liku, uzrokujući brojne žrtve i znatnu štetu za gospodarstvo.

Geopolitički položaj jugoistočne Europe i različiti socioekonomski interesi bili su glavni razlozi za brojne ratne događaje u Hrvatskoj. Zbog svoje burne povijesti i brojnih vojnih i civilnih žrtava, Hrvatska ima izvrsne uvjete za razvoj mračnog turizma. Atrakcije koje su turistički najzanimljivije vežu se uz obrane od Tatara, Mletaka i Osmanlija s kraja srednjeg i početka novog vijeka, a većinu turističke ponude čine očuvane srednjovjekovne stare gradske jezgre (npr. Trogira ili Varaždina), zidine (npr. Dubrovnika ili Stona), tvrđave (npr. Nehaj u Senju ili Slavonski Brod) i povijesno-scenski spektakli (npr. Sinjska alka ili Sisački viteški turnir). Takve turističke atrakcije spadaju u svjetlije nijanse mračnog turističkog proizvoda jer ih prati duži protek vremena od tragičnog događaja te zbog toga posjetitelji takvih lokaliteta nemaju empatijski odnos prema stradalima iz tog vremena. Sukobi i progoni koji su se dogodili u vremenskom periodu od početka Drugog svjetskog rata pa do završetka Domovinskog rata spadaju u tamnije nijanse mračnog turističkog proizvoda jer i danas imaju

[19] Šuligoj M. (2016) : Memories of war and warfare tourism in Croatia, str. 260

živuće svjedoke koji posjećuju bivša ratna, a danas memorijalna mjesta, iz poštovanja i empatije prema stradalima i njihovim obiteljima.[20]

Unatoč velikom broju gradova, općina i sela koji raspolažu bogatom kulturno-povijesnom ostavštinom, memorijalnim centrima, spomen područja i spomen domovima, mračni turizam je u Hrvatskoj vrlo slabo razvijen, te privlači mali broj posjetitelja. Osnovna značajka stanja mračnog turizma u Hrvatskoj je da on gotovo uopće ne egzistira, dok mu je razvojna perspektiva razmjerno dobra, barem što se tiče raspoloživih kulturnih resursa. Društveni uvjeti razvoja mračnog turizma dosta su nepovoljni jer još nema stvarnih ekonomskih poticaja za razvoj takve vrste turizma, a u većini slučajeva ni osnovnih infrastrukturnih preduvjeta. Jedan od razloga za takvu situaciju je pretjerana orijentacija na pomorski odmorišni turizam, koji još uvijek donosi vrlo visoke profite te zbog toga privlači većinu turističkih investicija. Razvoj mračnog turizma nema stvarnu podršku ni među turističkim stručnjacima ni među političarima, pa je njegov potencijal ostao zanemaren i neiskorišten unatoč tome što bi njegov razvoj upotpunio turističku ponudu na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini. Hrvatska literatura na temu mračnog turizma jedva postoji, a to se odnosi na samo nekoliko internetskih foruma najčešće vezanih za navođenje neobilježenih mjesta i opise događanja koji su se tamo dogodili bez jasne znanstvene osnove.

3.2. Lokaliteti mračnog turizma u Hrvatskoj

Za potrebe usporedbe stanja i mogućnosti razvoja mračnog turizma u Hrvatskoj i u svijetu, iz skupine lokaliteta novije hrvatske povijesti izdvojeni su :

1) grad Vukovar s nekoliko važnih memorijalnih objekata i lokaliteta na području grada u spomen na masovne žrtve iz Domovinskog rata te
2) Goli otok u spomen na žrtve progona političkih neistomišljenika nakon Drugog svjetskog rata čije će trenutno stanje i mogućnosti razvoja biti detaljnije opisano u posebnom poglavlju.
Ovi lokaliteti prepoznati su kao osnova za daljnji razvoj mračnog turizma u Hrvatskoj jer zbog velikog broja ljudskih žrtava te brojnih povijesnih ostataka, pobuđuju najviše interesa domaće, ali i međunarodne javnosti.

[20] Kesar, O. (2014) : Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj, Liburna, Vol. 3, Br. 1, str.55

3.2.1.Vukovar

Područje grada Vukovara je zbog događanja u Domovinskom ratu trajno obilježeno i danas ima ukupno sedam glavnih lokaliteta koji čine osnovu za razvoj mračnog turizma. Iako je Domovinski rat (1991-1995) izazvao ozbiljnu štetu stanovništvu i gospodarstvu, pitanje je hoće li ratna priča postati novi turistički proizvod Vukovara. Iako je riječ o osjetljivom proizvodu s pričom koja tek treba biti ispričana, povijesni karakter i značenje rata imaju širu dimenziju i značenje. To se prije svega odnosi na obrazovanje stanovništva, a naročito novih generacija, o ulozi i značenju Rata za samostalnost Republike Hrvatske, kao i uloge i značenja pojedinaca, hrabrih ljudi i vojnika koji su branili domove od agresora. Sedam lokaliteta danas je tematski povezano u jedinstvenu cjelinu pod nazivom '**Vukovarski nokturno'** koja posjetiteljima omogućava da upoznaju najmračniju strane ljudske prirode te povijest ratnih događanja. Prvi među tim lokalitetima je Vukovarski Vodotoranj na čijem se vrhu, sve do rata, nalazio restoran s vidikovcem na Vukovar. Tijekom srpske agresije na Vukovar bio jedna od najčešćih meta neprijateljskog topništva, a danas predstavlja simbol pobjede i nepobjedivosti. Drugi lokalitet je Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata koji je najveća masovna grobnica u Hrvatskoj s 938 bijelih križeva od kojih svaki simbolizira jednu žrtvu. Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata otvoreno je 365 dana u godini. Treći lokalitet je Spomen dom Ovčara otvoren 2006. godine u istom hangaru u kojemu su zatočenici proveli svoje posljednje trenutke. Ovčara je do početka agresije bila farma udaljena 5 kilometara od Vukovara, a danas je poznata po najvećem počinjenom pokolju u Domovinskom ratu. Četvrti lokalitet je Mjesto sjećanja – Vukovarska bolnica 1991. (slika 5). Gradska bolnica u Vukovaru tijekom trajanja opsade pretvorena je u vojnu bolnicu i svakodnevno je bila bombardirana. Nakon Domovinskog rata zgrada je obnovljena, a u podrumu je rekonstruiran život nekoliko stotina ranjenika te liječnika i medicinskih sestara. Posjetiteljima je dostupan multimedijalni prikaz ratnih zbivanja unutar bolnice tijekom jeseni 1991. godine. Peti lokalitet je Memorijalni centar Domovinskoga rata smješten u prostorima bivše vojarne 204. vukovarske brigade. Centar je javna znanstvena ustanova i specijalizirani arhiv kojeg je utemeljila Vlada Republike Hrvatske. Glavni ciljevi Centra su prikupljanje, organiziranje i zaštita cijele dokumentacije i svih podatka iz Domovinskog rata te prikupljanje i uređivanje zapisa i arhiva, a posjetiteljima omogućava razgledavanje nekoliko postova. Šesti lokalitet je Spomen dom hrvatskih branitelja na Trpinjskoj cesti izgrađen ju Borovu naselju na mjestu bivše zgrade pošte koja je u vrijeme rata služila kao zapovjedništvo obrane grada. Na zidovima se mogu pogledati fotografije i videosnimke ratnih događanja i pročitati podaci o

poginulim pripadnicima brigade. Posljednji lokalitet je Križ na ušću Vuke u Dunav, spomenik za sve one koji su dali život u borbi za neovisnu Hrvatsku.

Slika 3: Mjesto sjećanja - Vukovarska bolnica 1991.
Izvor: Turistička zajednica grada Vukovara, http://www.turizamvukovar.hr

Navedeni lokaliteti odnosno mjesta stradanja iz Domovinskog rata već su godinama nezaobilazna mjesta svakoga tko posjeti Vukovar. Upravo kulturno-povijesni elementi proizašli iz Domovinskog rata najsnažniji su privlačni element turističke ponude grada. U usporedbi s drugim gradovima, može se zaključiti kako su lokaliteti mračnog turizma i raspoloživi resursi u gradu Vukovaru najrazvijeniji u Hrvatskoj. Kada je riječ o događajima iz Domovinskog rata, oni su nedovoljno korišteni u turizmu, tj. za mračni turizam. Osim Vukovara, u kojem je osnovan Memorijalni centar, kombinirajući sva spomen mjesta, brojne lokacije u Hrvatskoj još uvijek se nedovoljno koriste za turizam.

Mračni turizam u Vukovaru ima ogroman potencijal, ali je on, nažalost, još uvijek nedovoljno iskorišten. Uz dobar plan, sustavan rad, i dobro ustrojstvo mogao bi biti jedna od bitnih stavki za daljnji razvoj grada. Potrebna je i dodatna edukacija te stručni ljudi koji znaju posao. Bitno je turiste sa kruzera zadržati u Vukovaru, kako bi i oni saznali više o stradanjima grada tijekom Domovinskog rata. U turističku ponudu trebalo bi uvesti dodatne višednevne programe, koji bi onda uključivali različite aspekte turističke ponude (memorijalni dio, muzeji i dvorci, ležerni sadržaji). Važno je da se u cijelu priču više i na kvalitetniji način uključi

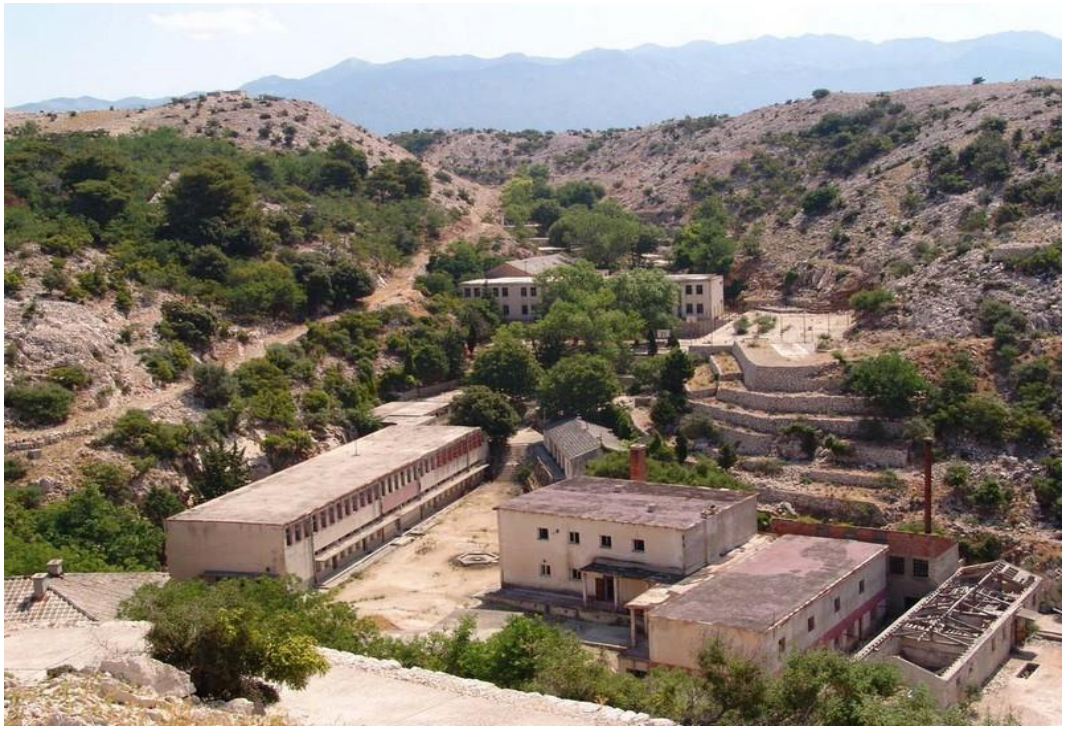
lokalna uprava, ali i nadležna ministarstva kako bi se mračni turizam istaknuo i postao osnovica turizma ne samo u Vukovaru, nego u regiji.

3.3. Goli otok – Hrvatska destinacija mračnog turizma

3.3.1. Povijest i obilježja Golog otoka

Goli otok smješten je u Kvarnerskom arhipelagu, 5 km od otoka Raba (najbliža Općina Lopar). Goli Otok jedan je od najzloglasnijih komunističkih zatvora u Europi, otvoren odmah nakon Drugog svjetskog rata 1948., a zatvoren tek 1988. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata ovdje su nakratko bili internirani ruski zarobljenici, ali, najstrašnija povijest otoka zbivala se za vrijeme "Informbiroa", krovne organizacije svih komunističkih i radničkih partija, od 1949. do 1956., kada su zatvarani i mučeni politički zatvorenici, protivnici tadašnjeg Titovog komunističkog režima, odnosno sljedbenici Staljinovog režima.[21] Goli otok u doba bivše Jugoslavije najprije je služio kao kazneno-popravna ustanova za političke zatvorenike, a kasnije i za druge osuđene kriminalce i maloljetnike. Na obližnjem otoku Sveti Grgur je od 1948. do 1988. godine bio kazneno-popravni dom za žene. "Tijekom 40 godina tu je bilo zatvoreno i mučeno oko 16.100 ljudi, od čega 94% muškaraca i 6% žena, od kojih je od iscrpljenosti i bolesti oko 400 izgubilo svoje živote."[22] Na Golom otoku primjenjivana su strašna kažnjavanja, a cilj je bio da osuđenik izgubi svoju osobnost. Osuđenici su prisiljavani na teški fizički rad u kamenolomima i raznim pogonima. Postojala je staza kojom bi novi robijaši morali proći pored "starijih kažnjenika" koji bi ih tukli i udarali konopima, lancima, i drugim predmetima, kako bi pokazali da su preodgojeni. Ovo je bio ritual koji se izvodio svaki put kada bi na Goli otok dolazila nova grupa robijaša. Kada bi neki od kažnjenika odbio tući nove zatvorenike onda bi sam morao proći kroz špalir. Kažnjenici su umirali na razne načine - neki su bili na smrt pretučeni, samoubojstva onih koji nisu htjeli podnositi metode "preodgoja", neki su poginuli utapanjem u pokušaju bijega, nakon nesreće na radu u kamenolomu, a neki od iscrpljenosti i izgladnjelosti. Pri dolasku prvih osuđenika otok je bio potpuno neizgrađen i nenaseljen, a pošumili su ga i izgradili sami osuđenici. Bijeg s Golog otoka bio je gotovo nemoguć zbog strogog nadzora, jakih morskih struja te udaljenosti od kopna.

[21] Turistička zajednica općine Lopar (http://www.lopar.com)
[22] Kesar, O. (2014) : Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj, Liburna, Vol. 3, Br. 1, str.72

Slika 4: Goli otok
Izvor: Turistička zajednica općine Lopar, http://www.lopar.com

3.3.2. Objekti koji su se nalazili na Golom otoku: [23]

- Upravna zgrada - izgrađena 1950. god. od kamenih blokova klesanih isključivo ručnim radom zatvorenika. Bila je najljepša i najuređenija zgrada na otoku pa su je zbog toga osuđenici zvali "hotel". Tu je bilo smješteno rukovodstvo zatvora, referenti i uprava.
- Posjetna zgrada - to je prva zgrada izgrađena na otoku gdje je bila smještena prva uprava zatvora do izgradnje "hotela" (nove upravne zgrade). 1956. god., završetkom Informbiroa, zgrada se koristi za posjete osuđenicima. Svaki osuđenik koji je bio uzornog ponašanja imao je pravo na jednu posjetu mjesečno i to samo od strane najuže obitelji.
- Kuglana i kino - ova zgrada izgrađena je 1951. god., a zbog staze za kuglanje namijenjene isključivo čuvarima prozvana je "kuglana". Kasnije se zgrada koristila za prikazivanje političkih dokumentarnih filmova za čuvare i osuđenike.

[23] Turistička zajednica općine Lopar: Goli otok, [Internet], raspoloživo na: http://www.lopar.com/hrv/turisticka_ponuda/izleti/goli_otok.php

- Industrijski pogoni- svi osuđenici imali su svoje radno vrijeme od 8 sati koje su provodili radeći u jednom od 3 pogona (drvni, metalni, kameni), ovisno o psihofizičkim sposobnostima.
- Prijemno – otpusni odjel - svi osuđenici morali su u ovoj zgradi provesti mjesec dana prilikom dolaska kako bi se upoznali s kućnim redom i pravilima ponašanja, te nešto kraće prilikom odlaska. Prilikom pregleda ustanovile bi im se psihofizičke sposobnosti prema kojima su se raspoređivali na određena radna mjesta. Ispred zgrade nalazi se tzv. Petrova rupa u kojoj su se provodila mučenja osuđenika. Svi kažnjenici koji su završili u Petrovoj rupi bili su na visokom položaju jer je tada važilo da oni koji su na većoj funkciji iznevjerili Tita, moraju više ispaštati.
- Odjel 102 - izgrađen je sa svrhom pojačanog nadzora nad problematičnim osuđenicima koji su kršili kućni red. Dok su ostali osuđenici na otoku bar donekle imali slobodu kretanja, u odjelu 102 kretanje je bilo ograničeno na jednosatnu šetnju dnevno i to u krugu 50 $m^{2.}$
- "Žica" - Kompleks zgrada ograđen žicom. U žici su se nalazile barake za spavanje, kantina, praonica rublja, skladište hrane. Oko žice su se nalazila stražarska mjesta s reflektorima, te su osuđenici bili pod stalnim strogim nadzorom.

3.3.3. Postojeće stanje turizma

Goli otok nalazi se u regiji intenzivnog razvoja turizma i prometno je pristupačan jer ima izgrađenu osnovnu prometnu infrastrukturu. Statistički sustav praćenja broja posjetitelja ne postoji pa iz tog razloga nije moguće ocijeniti pravu turističku vrijednost Golog otoka. Prema riječima lokalnih brodskih prijevoznika iz Lopara za otokom vlada solidno zanimanje kako domaćih, tako i stranih posjetitelja. "Prema neslužbenom izvoru, Goli otok u ljetnim mjesecima dnevno posjeti oko 1.200 turista koji stižu u organiziranim grupama, najčešće iz Lopara, ali puno je i onih u vlastitom aranžmanu."[24] Otok godišnje posjeti između 50.000 i 100.000 turista. No, mnogima je tek usputna stanica nakon posjeta Lopara ili Raba. Iako posjetitelja na otoku ima, oni nisu detaljno upoznati sa prošlošću ovog otoka. Otok je infrastrukturno djelomično opremljen. Električne energije ima, a otvara se i pitanje vodoopskrbe. "Za opskrbu vodom na Golom otoku planira se stavljanje u funkciju vodnih komora koje će se integrirati u vodoopskrbni sustav otoka Raba ili će se voda dopremati

[24] Brajčić S. (2012.) : Goli otok: Od pakla do opasnog turizma http://www.glas-slavonije.hr

brodovima-cisternama."[25] Najvažnije zgrade označene su objašnjenjima na četiri svjetska jezika kako bi sadržaj približili turistima. Na Golom otoku danas postoji čitav niz devastiranih, ali postojanih objekata kaznionice te lučko pristanište koje je u mogućnosti izvršiti prihvat i većih brodova. Kaznionica čije se zapuštene zgrade i prateći objekti prema podacima DUUDI-a prostiru na 4.500 četvornih metara već godinama propada.

Slika 5: Zapuštene zgrade na Golom otoku
Izvor: Lupiga na Golom otoku, http://www.lupiga.com

3.3.3.1. Spor o vlasništvu

Kako su Goli otok i svi objekti koji se tamo nalaze još uvijek u vlasništvu Republike Hrvatske, a sredstava iz javnih izvora za pokretanje projekta revitalizacije i uređenja turističke ponude nema, bez suglasnosti vlasnika lokalne vlasti ne mogu ništa napraviti. To predstavlja izuzetan problem obzirom da je ugrožena sigurnost posjetitelja koji ulaze u napuštene objekte. Ograničavajući čimbenik daljnjeg razvoja predstavljaju i neriješeni imovinsko-pravni odnosi jer je najprije država prenijela pravo korištenja nekretnina na općinu Rab, a kasnije je i nekolicina mještana iz Lopara pokrenula sudski spor u kojem traže povrat nacionaliziranog zemljišta oduzetog nakon završetka Drugog svjetskog rata. Dodatni problem je što, po nekim rješenjima, Goli otok spada pod ingerenciju Lopara, ali pravo polaže i grad Rab.

3.3.3.2. Turistička ponuda

Turistička ponuda otoka izrazito je skromna. Jedino što na otoku radi je restoran, kino i muzejski prostor u kojem se prikazuje 10-minutni film o golootočkoj povijesti i gdje se mogu

[25] Prostorni plan uređenja općine Lopar: Prijedlog plana za javnu raspravu, studeni 2011.

razgledati predmeti iz nekadašnje svakodnevice ovoga mjesta. Tu se još nalaze mala suvenirnica i turistički vlakić "Goli express" s nekoliko vagona, koji vozi u sezoni i pokazuje etape pri gradnji logorskih i zatvorskih objekata. Osim toga postoje izleti i taxi prijevoz brodicama, a iz Lopara svakodnevno voze dvije linije za Goli otok.

Slika 6: Turistički vlak na Golom otoku
Izvor: Goli. Otok zaborava, https://storybuilder.jumpstart.ge/en/goli-otok-zaborava

3.3.3.3. Turistička potražnja

Prema Državnom zavodu za statistiku, u 2016. godini Općina Lopar je ostvarila gotovo 91.548 dolazaka i 714.337 noćenja turista pri čemu je strana potražnja činila udio od 95% u oba slučaja. Najbrojniji u strukturi gostiju po zemljama su Nijemci sa 40%, a slijede ih Austrijanci i Mađari sa 12%. Obzirom da je Lopar poznat po svojoj turističkoj ponudi i pješčanim plažama, većina posjetitelja prilikom posjeta otoku Rabu dolazi i u Lopar pa se navedenoj potražnji mogu pridodati i dolasci u ostala mjesta na otoku Rabu. Za 2016. to znači još 169.658 dolazaka i 1.246.698 noćenja turista (tablica 2).

Tablica 2: Dolasci i noćenja turista u Općini Lopar i ostalim mjestima na otoku Rabu (2007. - 2016.)

Godina	Dolasci u Općinu Lopar	Dolasci u ostala mjesta na otoku Rabu	Noćenja u Općini Lopar	Noćenja u ostalim mjestima na otoku Rabu
2007.	79.224	169.980	596.962	1.098.419
2008.	75.192	170.347	579.917	1.133.917
2009.	75.099	159.237	570.053	1.074.560
2010.	74.234	138.599	565.376	1.020.431
2011.	78.045	143.864	578.127	1.025.086
2012.	83.789	147.750	624.268	1.054.672
2013.	84.059	151.056	649.582	1.083.297
2014.	82.925	151.501	633.684	1.089.036
2015.	87.893	156.252	661.034	1.106.475
2016.	91.548	169.658	714.337	1.246.698

Izvor: DZS, Dolasci i noćenja turista

Kao što se može vidjeti iz tablice dolazaka i noćenja, u proteklih deset godina, Lopar i Rab prati trend porasta potražnje. Od toga nije poznato koliko točno posjetitelja dolazi na Goli otok, ali zasigurno bi se nakon uređenja bivše kaznionice i nadogradnje turističke ponude taj broj povećao.

3.3.4. Mogućnosti za razvoj mračnog turizma

Goli otok ima veliki potencijal za razvoj mračnog turizma zbog bogatog i neprocjenjivog kulturno-povijesnog nasljeđa. Problem je što je povijest o stradanju na Golom otoku nedovoljno poznata. Turizam na Golom otoku nipošto ne bi trebao biti masovnog karaktera i njegovoj prenamjeni treba pristupiti pažljivo, što znači da bi se svi razvojni planovi otoka trebali temeljiti na konceptu zaštite površina i građevina nekadašnjeg logora jer oni upućuju na povijesni kontekst ljudske patnje i stradanja. Obnovom povijesne baštine te stavljanjem njenog korištenja u ekonomsku funkciju ostvario bi se niz pozitivnih učinaka ‑ otvaranje novih radnih mjesta, generiranje prihoda, te brojne nematerijalne koristi. Za razvoj turizma prvo je potrebno razviti infrastrukturne sadržaje kao što su dvorane za održavanje skupova i sastanaka koje bi služile različitim grupacijama povjesničara, arheologa, vojnika i školaraca, te svim skupinama posjetitelja kojima bi takvi edukativni sadržaji koristili. Mogućnosti za izgradnju takvih sadržaja postoje, odnosno takvi sadržaji mogli bi se izgraditi u prostorijama bivših kaznionica, zgradi uprave i slično. Povećanje broja turističkih dolazaka moguće je

postići i izgradnjom interaktivnog muzeja u spomen žrtvama totalitarnog režima te izgradnjom interpretativnog puta na kojem bi posjetitelji bili upoznati sa životnim prostorom žrtava te agonijom od trenutka kada su ih dovodili na otok, provlačili kroz špalire i tukli ih. Za takvu izgradnju potrebno je riješiti pitanje upravljanja i u proces uključiti udrugu Goli otok koja promiče vrijednosti otoka. Osim toga, potrebna je i suradnja s ostalim lokalitetima mračnog turizma i uvrštavanje Golog otoka na potencijalne rute totalitarnih režima. Za to je potrebno osigurati financijske resurse iz različitih izvora kao što je ulaganje države, Primorsko – goranske županije i lokalne zajednice, privatnih investitora ili apliciranje za nepovratnim sredstvima EU, odnosno fondovima Europske unije koji su usmjereni na očuvanje povijesnog sjećanja. Na povećanje broja posjetitelja utječe i prisutnost na europskim i specijaliziranim turističkim sajmovima koja je vrlo je važna za predstavljanje novih i ne toliko poznatih destinacija te se može odraziti na porast broja kulturno motiviranih dolazaka na ovo područje. Iz tog razloga predstavljanje otoka na jednom od takvih sajmova je nužno. Osim toga, važna je i suradnja s putničkim posrednicima (turoperatorima i turističkim agencijama), udrugama specijalnih interesa (kulturno-umjetničke udruge, udruge arheologa, povjesničara) i drugim institucijama vezanim uz kulturno-turistički aspekt putovanja (fakulteti, umjetničke škole itd.).

4. MRAČNI TURIZAM U SVIJETU

4.1. Odredišta mračnog turizma u svijetu

Pomalo raspršen po cijelom svijetu, mračni turizam igra važnu ulogu u gospodarstvu i imidžu nekih odredišta. Odredišta koja se smatraju mračnim turističkim lokalitetima su muzeji, groblja, koncentracijski logori, sirotinjske četvrti, mjesta pogođena ratom i ostala mjesta tragedija. Neki od najposjećenijih turističkih odredišta mračnog turizma na svijetu su :

Ground zero, New York

Svjetski trgovački centar, poznatiji kao Ground Zero, bio je kompleks od sedam građevina u donjem dijelu Manhattana u New York Cityju. Dva najviša tornja "Američki Blizanci" uništena su u terorističkim napadima 11. rujna 2001. zajedno sa zgradom broj 7. Rušenje dvaju tornjeva teško je oštetilo ostale zgrade kompleksa pa su s vremenom i one srušene, a tog dana stradalo je oko 3000 ljudi. U spomen na poginule izgrađen je memorijalni muzej i veliki reflektirajući bazen s vodopadima, a njihova imena ispisana su na brončanoj ploči na rubu memorijalnog bazena. Svake godine dobiva oko 1.000.000 posjetitelja.

Slika 7: Ground Zero, memorijalni muzej i bazen
Izvor: http://www.nycinsiderguide.com/ground-zero-memorial

Koncentracijski logor Auschwitz, Poljska

Najveći koncentracijski logor nacističke Njemačke koji se nalazio se u Poljskoj, u blizini grada Oświęcima. Poznat je kao simbol holokausta, sustavnog "istrebljenja" Židova te ubojstva poljskih neistomišljenika od strane Nijemaca. Između lipnja 1941. i siječnja 1945. godine, milijun muškaraca, žena i djece poginulo je u 3 koncentracijska logora (Auschwitz I., administrativni centar, Auschwitz II. (Birkenau) kamp za istrebljivanje, i Auschwitz III. (Monowitz) radnički kamp). Koncentracijski logori su pretvoreni u Memorijalni centar i muzej u sjećanje na masovne žrtve s posjetom od oko 1.400.000 osoba svake godine. Posjetitelji kampa mogu vidjeti kako je izgledao dan zatvorenika, njihovo mučenje i zlostavljanje. Postoji i izložba umjetnosti, poezije i drame koju su zatvorenici radili za svoju obitelj.

Slika 8: Ulaz u Auschwitz – Birkenau
Izvor: http://around-krakow.com/en/tours/auschwitz-birkenau

Hiroshima i Nagasaki, Japan

Atomsko bombardiranje japanskih gradova Hiroshime i Nagasakija dogodilo se 6. i 9. kolovoza 1945. Bombardiranje je izvelo Ratno zrakoplovstvo SAD-a i to je bio prvi put u povijesti da je u ratu upotrijebljeno nuklearno oružje. Tim događajem 2. svjetski rat je priveden kraju. Svake godine u Japanu se obilježava obljetnica napada atomskim bombama, te održavaju komemoraciju za sve poginule. U Hiroshimi i Nagasakiju nalazi se Memorijalni park mira u spomen na masovne žrtve, a od dana otvaranja muzej u Hiroshimi posjetilo je 53 milijuna ljudi.

Slika 9: Memorijali muzej mira u Hiroshimi
Izvor: http://visithiroshima.net

Pripjat, Ukrajina

Grad koji je bio dom 50.000 stanovnika, većinom radnika obližnje nuklearne elektrane Černobil. Nakon nuklearne katastrofe koja se dogodila u Černobilu 26. travnja 1986., grad je ostao napušten, ali danas ima više posjetitelja nego ikad. Područje koje je najviše zagađeno radijacijom je službeno nazvano "Černobilska zona isključenja". Zona uključuje turistički najposjećenije gradove Černobil i Pripjat te oko 180 evakuiranih sela. Nekoliko organizatora putovanja organizira izlete u Zonu isključenja i napuštena sela, od kojih je Pripjat jedan od najposjećenijih. Godišnje, Černobil broji više od 10.000 turista.

Slika 10: Grad Pripyat
Izvor: Behind closed doors, www.bcd-urbex.com

Dvorac Bran, Rumunjska

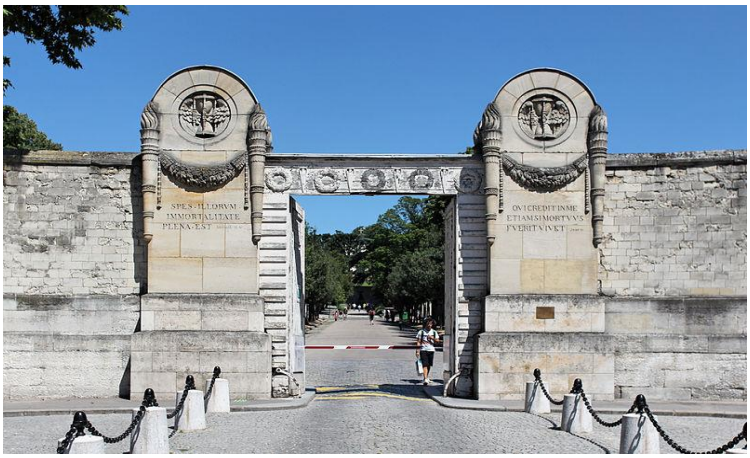
Nalazi se 30km od Brašova. Dvorac je, navodno, sjedište Vlada III – koji je u 15.st vladao Vlaškom (današnja južna Rumunjska), poznatog i kao Vlad Drakula ili Vlad Probadač. Vlaška je u to doba bila pod stalnim napadima, a Vlad Probadač svoj je nadimak dobio zbog običaja da zarobljene Turke i protivnike pogubljuje nabadanjem na drveni kolac. Naziv vampira grofa Drakule dao mu je 1897. Bram Stoker, autor horor romana Dracula. Dvorac Bran danas je iznimno popularno mjesto za ljubitelje horora. Godišnje broji pola milijuna posjetitelja i obožavatelja vampira i legendi vezanih uz slavnog grofa Drakulu.

Slika 11: Dvorac Bran
Izvor: http://www.bran-castle.com

Père Lachaise, Pariz

Najveće groblje u Parizu koje je 1804. godine osnovao Napoleon Bonaparte. Tu su pokopane mnoge poznate osobe sa glazbene scene (Jim Morrison, Édith Piaf, Frédéric Chopin, Maria Callas), pisci (Honoré de Balzac, Oscar Wilde, Marcel Proust), umjetnici (Eugène Delacroix, Max Ernst) i mnogi drugi poznati stanovnici koji su pridonijeli obogaćivanju kulture Pariza. Sa svojih 3.5 milijuna posjetitelja godišnje, to je također najposjećenije groblje na svijetu.

Slika 12: Glavni ulaz na groblje Père Lachaise u Parizu
Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/P%C3%A8re_Lachaise_Cemetery

Phnom Penh, Kamboža

Kambodžanski autogenocid u rukama Crvenih Kmera između 1975. i 1979. bio je jedan od najtežih zločina u povijesti čovječanstva, gdje je ubijena četvrtina stanovništva te države. Glavni cilj bio je stvoriti potpuno besklasno i agrarno društvo u kojem će ljudi raditi isključivo fizičke poslove na polju i u šumama. Oko 13 km južno od glavnog grada Phnom Penha smješteno je nekoliko masovnih grobnica s komadićima ljudskih kosti ugrađenih u tlo. Tu se nalazi i muzej Tuol Sleng u kojem je nekad mučeno i pogubljeno preko 20.000 ljudi. Broj turista koji posjete mjesta genocida utrostručio se tijekom posljednjih 10 godina.

Slika 13: Glavni ulaz u Tuol Sleng
Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Tuol_Sleng_Genocide_Museum

Zatvori

Mnogo bivših zatvora danas je otvoreno za javnost i privlači veliki broj posjetitelja. Jedan od najpoznatijih je **Alcatraz** na kojem se nalazi kompleks zgrada istoimenog bivšeg zatvora koji je bio u funkciji od 1930-ih do 1960-ih godina. Na Alcatrazu su boravili i neki poznati kriminalci, poput gangstera Al Caponea. Ovo je mjesto danas jedna od najpopularnijih atrakcija u San Franciscu. Svake godine više od milijun posjetitelja ukrca se na brod za Alcatraz kako bi posjetili nekadašnje ćelije. Drugi poznati zatvor je **Otok Robben** u Južnoafričkoj Republici. Zbog prevelike udaljenosti kopna i opasnih hladnih struja koje su činile bijeg gotovo nemogućim, otok Robben je mogao postati „idealno" mjesto za zatvor. Bio je dom za sve političke neprijatelje. Najpoznatiji zatvorenik bio je Nelson Mandela koji je ovdje proveo 18 od svojih 27 godina zatvora. Ture otokom dostupne su svakodnevno, a njih vode bivši politički zatvorenici. Kao odredište mračnog turizma poznat je i zatvor **Kilmainham u Dublinu**. Otvoren je 1796. godine u kojem se nalazila većina ključnih ličnosti uključenih u borbu za neovisnost Irske. Danas se tu nalazi muzej koji prikazuje povijest zatvora i njegovih korisnika, zajedno s poviješću irskog nacionalizma. Mogu se pronaći crteži, pisma i fotografije zatvorenika, a postoje i organizirane ture na kojima se može više naučiti o burnoj prošlosti Irske.

Slika 14: Kilmainham Gaol u Dublinu
Izvor: http://kilmainhamgaolmuseum.ie

Postoje i primjeri bivših zatvora pretvorenih u hotele (Malmaison Oxford, Four Season Istanbul, Lloyd Hotel u Amsterdamu).

4.2. Alcatraz – svjetska destinacija mračnog turizma

4.2.1. Povijest i obilježja Alcatraza

Alcatraz, također poznat i kao "The Rock" (stijena, hrid), mali je stjenoviti otok u zaljevu San Francisca u Kaliforniji u SAD-u i jedan je od najpoznatijih svjetskih atrakcija mračnog turizma. Postoje razne teorije o tome kako je Alcatraz dobio ime. Alcatraz znači "pelikan" na starom španjolskom, a i doista je dugo bio dom mnogobrojnim morskim pticama. Od sredine tridesetih godina 20. stoljeća, pa sve do njegovog zatvaranja 1963., Alcatraz je glasio za najčuvaniji i najsigurniji zatvor u Americi.

Kad je Kalifornija postala dio SAD-a, sredinom 19. stoljeća, na otoku je izgrađena vojna utvrda sa strateškom ulogom obrane zapadne obale tijekom Velike zlatne groznice i građanskog rata. Iz istog razloga, na otoku je podignut i prvi svjetionik na pacifičkoj obali SAD-a. Otok je postao vojna baza s teškim topništvom i tu je ulogu zadržao nekoliko desetljeća. Od svojih najranijih dana utvrda Alcatraz također je služila za smještaj zarobljenika. Zbog svog izoliranog položaja i okruženosti hladnim morem i opasnim strujama, te samim time i nemogućnosti bijega, proglašen je izvrsnim mjestom za smještanje ratnih zarobljenika. Na otok su 1861. dovedeni prvi zarobljenici američkog građanskog rata, a kasnije i oni iz španjolsko–američkog rata. Alcatraz 1868. službeno postaje vojni zatvor, a 1906. na njega je premješteno i preko stotinu civilnih zatvorenika koje je bilo potrebno preseliti iz San Francisca koji je razoren u potresu. 1912. godine sagrađene su nove betonske ćelije, a do 1920. gradnja je bila gotovo u potpunosti završena.

Iako je Alcatraz poznat po tome što su tu bili smješteni najzloglasniji i najopasniji kriminalci u SAD-u, u stvari je bilo relativno malo takvih zatvorenika. Među njima bio je Al Capone - najslavniji gangster u povijesti, koji je služio gotovo pet godina zatvora u Alcatrazu u najranijim danima (do 1939.), uglavnom u zatvorskoj bolnici. Većina od 1.576 zatvorenika koji su bili zatvoreni nisu bili poznati gangsteri, već zatvorenici koji su odbili poštivati pravila i propise drugih saveznih institucija, koji su bili smatrani nasilnima i opasnim ili za koje se sumnjalo da žele pobjeći. Zatvor nikada nije bio prenapučen, zapravo nikada nije bio do kraja popunjen, nikada nije bilo pogubljenja na otoku, a pravilno je i vođen, osiguravana je pristojna hrana, bilo je čisto i sve to - iako je bio pod maksimalnom nadzorom.

Zatvorenici u Alcatrazu su bili podijeljeni u tri razreda, ovisno o težini kazne koju su izdržavali i kaznenog djela koje su počinili. Zatvorenici trećeg razreda živjeli su bez mogućnosti međusobnih razgovora i dodira sa vanjskim svijetom, a oni koji bi prekršili pravila kažnjavani su najstrožim kaznama teškog rada, boravkom u tamnicama ili teškim metalnim kuglama oko gležnjeva.[26]

U kompleksu se nalazila kuhinja, blagovaonica, prostor za zaposlene, zatvorska bolnica, knjižnica, dvorište za vježbanje, prostor za higijenu te A, B, C i D blok u kojima su se čuvali zatvorenici. Blok A se rijetko koristio za zatvorenike i služio je za skladištenje materijala. U B i C bloku bilo je 336 ćelija opremljenih malim umivaonikom s hladnom vodom, uskim ležajem i wc školjkom. U D bloku ćelije su bile prostrane, jer su tu osuđenici bili zatvoreni 24 sata na dan. Sastojao se od 36 ćelija koje su se koristile za izdvajanje zatvorenika i 6 samica.

U Alcatrazu je zatvorenik imao četiri prava: hranu, odjeću, sklonište i medicinsku njegu. Sve ostalo bilo je privilegija koja se morala zaraditi. Neke povlastice koje je zatvorenik mogao zaraditi bile su posjećivanje članova obitelji, pristup zatvorskoj knjižnici i rekreativne aktivnosti kao što su slikanje i glazba. Nakon što bi se osjetilo da zatvorenik više ne predstavlja prijetnju i da bi mogao slijediti pravila (obično nakon 5 godina na Alcatrazu), mogao bi biti prebačen u drugi savezni zatvor kako bi okončao svoju kaznu i bio oslobođen.

Ukupno je zabilježeno 14 pokušaja bijega. Službeno, nitko nikada nije uspio pobjeći sa Alcatraza, iako su petorica još uvijek na listi "izgubljenih", pod pretpostavkom utapanja. Na Alcatrazu su osam osoba ubili zatvorenici, petorica su počinili samoubojstvo, a petnaest je umrlo od prirodnih bolesti. Otok je imao vlastitu mrtvačnicu, ali svi preminuli zatvorenici vraćeni su na kopno i pušteni u mrtvozornik okruga San Francisco.

Kaznionica je zatvorena 21. ožujka 1963. godine odlukom Roberta F. Kennedyja, uglavnom zbog visokih troškova vođenja i održavanja. Posljednji zatvorenici prebačeni su u druge odgojne ustanove, a otok je više ili manje napušten. Od 1972. otok Alcatraz je pod upravom Nacionalnog parka, odjela Golden Gate nacionalnog rekreativnog centra, koja ga je otvorila posjetiteljima iz šire javnosti.

[26] https://hr.wikipedia.org/wiki/Alcatraz

4.2.2. Postojeće stanje turizma

Sve do današnjih dana, Alcatraz je bio i ostao najpoznatiji među svjetskim zatvorima. Pored ćelija, dvorana, kula i svjetionika, turističku atrakciju također predstavljaju i impresivni vrtovi, koji su bili važan dio svakodnevice službenika, njihovih obitelji i zatvorenika vezanih za Alcatraz, bilo po kazni ili po dužnosti. Otok nudi niz staza, programa i izložaka koji tumače povijest otoka i prirodne resurse.

Slika 15: Otok Alcatraz
Izvor: Alcatraz Island: An Inescapable Experiencehttps://www.alcatrazcruises.com

Dolazak na otok moguć je samo trajektom. Njime upravlja privatna tvrtka ugovorena za uslugu Nacionalnog parka: Alcatraz Cruises. Njihovi brodovi polaze s pristaništa broj 33 blizu Fisherman's Wharfa na sjevernoj rivi u San Franciscu. Iako se ulaz na otok Alcatraz ne naplaćuje, naplaćuje se trajektna usluga. Redovna dnevna karta koja uključuje povratnu vožnju trajektom, audio vodič za zgradu sa ćelijama, pristojbu nacionalnog parka, itd., košta 37 USD. Posebne noćne ture koštaju 44 USD. Ulaznice su dostupne izravno na pristaništu, ali zbog brze prodaje (ponekad i po mjesec dana unaprijed) trebaju se unaprijed rezervirati. Radno vrijeme varira od sezone - polasci su dostupni svakih pola sata tijekom dana s početkom u 9:00 sati. Večernje ture i kombinirani izleti koji uključuju i posjet otoku Angel dostupni su ovisno o sezoni. Vozni red trajekta i radno vrijeme podložni su promjenama. Alcatraz je zatvoren samo na Božić i Novu godinu. Ekstremni vremenski uvjeti također mogu rezultirati zatvaranjem. Na otoku nema dostupne hrane. Hrana, piće i ostala osvježenja dostupni su na trajektu Alcatraz Cruises.

Slika 16: Prijevoz putnika do otoka
Izvor: Edible excursions, http://edibleexcursions.net/ferry-building-alcatraz-tour.php

Problem pristupačnosti, odnosno vožnja brodom, u stvari pridonosi boljem razumijevanju mjesta. Ona omogućava posjetitelju "prijelaznu zonu" u kojoj će napustiti mjesto s kojeg dolazi, prije ulaska u mračno turističko mjesto, naglašavajući njegov značaj. Prijelazna zona omogućava razmišljanje o tragičnim događajima, kako na putu do mjesta tako i po povratku. Priča o Alcatrazu počinje na pristaništu, prodajom majica i suvenira koji slave iskustvo zatvorenika. Dok čekaju u redu da se ukrcaju na brod, grupa se fotografira pred velikom slikom otoka koja je dostupna za kupnju po povratku s otoka.

Svako mračno turističko mjesto je jedinstveno, a prikladno ponašanje posjetitelja varira od mjesta do mjesta. Alcatraz nema specifična očekivanja ponašanja, ali ima sigurnosne propise koji se uglavnom odnose na vožnju brodom na otok. Kada se smjeste na brod, snimljena poruka daje posjetiteljima sigurnosna upozorenja. Zabilježena poruka navodi četiri priče povijesti Alcatraza uključujući prirodne resurse otoka, razdoblje vojne utvrde, razdoblje zatvora i indijanske okupacije. Tumačenje traje dok brod ne stigne do otoka, a nakon toga čuvar parka pomoću mikrofona usmjerava grupu i savjetuje da po završetku svoje audio-ture, dok čekaju brod za povratak, pogledaju kratki dokumentarni film koji ih upoznaje s povijesti Alcatraza. Na pristaništu se može preuzeti brošura / karta otoka (1 USD), što je korisno za orijentaciju, a u uredu čuvara parka može se pronaći i popis različitih dodatnih besplatnih programa zakazanih za taj dan (npr. razgovori o temama kao što su vojna povijest ili indijska okupacija).

Prirodno- geografska obilježja lokacije objekta mogu stvoriti probleme jer otok ima brojne strme putove i putove koji mogu biti izazov za one s lošijim zdravstvenim stanjem. Alcatraz nema invalidskih kolica za posudbu, ali nudi električnu uslugu prijevoza onima koji se ne mogu penjati na brdo. Nudi uslugu onome koji je prvi zatraži mjesto za sjedenje. Tramvaj kreće redovitim rasporedom između pristaništa i glavne zgrade sa ćelijama.

Posjetitelji imaju virtualni obilazak otoka putem zvučnih isječaka, videozapisa i slika. Nagrađivani obilazak bloka sa ćelijama i razgledavanje opremljeno je audio opremom koja pojačava doživljaj sa stvarnim glasovima zatvorenika, časnika i stanovnika koji prepričavaju sjećanja na život na Alcatrazu. Audio vodiči dostupni su na različitim jezicima (osim engleskog, uključuju francuski, njemački, talijanski, japanski, korejski, mandarinski, portugalski, ruski i španjolski). Vođenje traje oko 40 minuta te olakšava kretanje posjetitelja po zatvoru.

Slika 17: Audio vođenje po ćelijama
Izvor: Alcatraz Island: An Inescapable Experiencehttps://www.alcatrazcruises.com

Postoji mogućnost odabira između dnevnog izleta, kombinacija ulaznica te noćne ture. Noćne ture uključuju pristup nekim dijelovima otoka koji su obično zatvoreni za javnost (kao što je bolnica) te posebne prezentacije. One su vrlo cijenjene jer nude manju gužvu. Izleti na Alcatraz uključuju besplatan ulaz u muzej, knjižaru i šetnje po otoku. Muzej sadrži zbirku predmeta, uključujući umjetnička djela i predmete napravljene od strane zloglasnih zatvorenika, povijesnih fotografija, dokumenata i zatvorskih materijala. Sve vrste suvenira dostupne su u velikoj muzejskoj trgovini, uključujući knjige, šalice, ključeve, majice, kao i

veliku količinu literature o povijesnim razdobljima Alcatraza. Suveniri su također dostupni za kupnju na brodu, kao i na pristaništu na Fisherman's Wharf. Odmah nasuprot pristaništa, u staroj vojarni i zgradi stražarnice sada se nalazi knjižara i brojni eksponati te se održavaju povijesne izložbe. Osnovni dio svakog posjeta Alcatrazu su stare zatvorske ćelije raznih vrsta, uključujući mali skup samica bez prozora. Neke ćelije su prazne, ostale izgledaju kao kada su u njima boravili zatvorenici, a neke čak imaju i lažne zatvorenike koji leže u krevetima. Izlet uključuje posjet kuhinji i blagovaonici, kao i dijelu administrativnog bloka sa stražarnicama i elektroničko-komunikacijskim instalacijama. Skupina zgrada koje su nekada bile obiteljske kuće zatvorskog osoblja srušene su nakon okupacije. Nekoliko informativnih ploča daje osnovne podatke o tim dijelovima, kao i o indijanskoj okupaciji. Omogućen je i pristup bivšem dvorištu za vježbu i rekreaciju. Ovdje bi zatvorenici igrali bejzbol, trčali ili samo sjedili na otvorenom. Posjetitelji mogu razgledati i bivšu mrtvačnicu izgrađenu za vrijeme vojnog zatvora. Tu se može vidjeti stol na kojem su se odlagali leševi. To je rekonstrukcija jer za vrijeme zatvora mrtvačnica više nije bila potrebna. U velikoj kino dvorani u podrumu vojarne redovito se (i na nizu jezika) prikazuje opći uvodni film o Alcatrazu. Mogu se vidjeti i neki od vrtova koji su prvi put zasađeni tijekom vojnog razdoblja i koje su vodile obitelji zatvorskog osoblja.

Za razliku od nekih nacionalnih parkova, koji se bore za privlačenje ljudi, Alcatraz se suočava s valovima turista koji potaknuti medijima, filmovima, knjigama i povijesti, posjećuju Alcatraz u sve većem broju. Alcatraz je postao jedan od najpoznatijih turističkih atrakcija u San Franciscu, a njegova popularnost uglavnom proizlazi iz zanimanja u povijesti zatvorskog doba. Lokalitet godišnje posjeti oko 1,5 milijuna posjetitelja.

4.2.3. Mogućnosti daljnjeg razvoja mračnog turizma na Alcatrazu

Mjesta za daljnji razvoj uvijek ima. Broj posjetitelja na Alcatrazu svake godine raste. Možda se uz praćenje tehnoloških napredaka može uključi više interaktivnog sadržaja koji će posjetitelju približiti sve događaje u nekadašnjem zatvoru. Zbog toga što mnoge zgrade na otoku pate od posljedica vremena, postojeća infrastruktura se pogoršala pa je potrebno njeno obnavljanje, nadogradnja i zaštita.

5. ZAKLJUČAK

Od sredine 20. stoljeća razmjerno sa znatnim rastom u turizmu općenito, potražnja i ponuda mračnog turizma znatno su se povećale u veličini i opsegu te je mračni turizam postao široko rasprostranjen, raznolik, jasno oblikovan i tražen turistički proizvod. Prirodne katastrofe, nesreće i smrt oblici su koji se javljaju i u suvremenom turizam. Može se očekivati da će mračni turizam u idućim godinama još više rasti na popularnosti. Turisti mračnog tipa turizma traže emocionalne podražaje tijekom svojih putovanja, odnosno – žele kupiti osjećaje, a ne proizvode stoga sadašnje destinacije imaju mnogo prostora za razvoj. Očito je da Hrvatska obiluje turističkim atrakcijama koje se odnose na mračni turizam. Nažalost, veliki broj stvarnih i potencijalnih turističkih atrakcija nepoznat je, neevaluiran, nezaštićen i neiskorišten. Zapravo, može se reći da su turističke atrakcije još uvijek izvan bilo kakvog ozbiljnog interesa teorije i prakse turizma. Na primjerima brojnih uspješnih lokaliteta u svijetu, znanstvena istraživanja pokazala su kako razvoj mračnog turizma može stvoriti brojne pozitivne društvene, ekonomske i političke učinke. Goli otok primjer je hrvatske destinacije mračnog turizma koji se nalazi u blizini jakih turističkih destinacija hrvatskog dijela Jadrana. Zbog potpunog izostanka prezentacije i interpretacije sadržaja koji su posljedica neriješenih vlasničkih odnosa, unatoč bogatom kulturno-povijesnom nasljeđu i potencijalnoj turističkoj potražnji u neposrednoj blizini, on ne uspijeva ostvariti značajniji broj turističkih dolazaka. Iz tog razloga ovaj lokalitet daleko je iza europskih i svjetskih lidera po broju posjeta i ostvarenim prihodima. Pokretanjem projekta revitalizacije te pravilnim načinom upravljanja zasigurno može ostvariti veći turistički značaj te postati prava turistička destinacija i novost u ponudi Hrvatskog turizma. Nasuprot primjeru Golog otoka, Alcatraz nudi bogato i jedinstveno iskustvo posjetiteljima. To je povijesno mjesto koje omogućava posjetitelju da doživi prošlost tog mjesta uz razne interaktivne sadržaje. Takvim primjerom trebala bi se voditi i Hrvatska. Djelatnici u turizmu i lokalne zajednice trebaju postati svjesni da svaki resurs u sebi nosi atrakcijski potencijal. Njega treba prepoznati, interpretirati i stvoriti od njega turističku priču te ga učiniti fizički i tržišno dostupnim, vodeći računa o njegovoj zaštiti i odgovornom korištenju.

LITERATURA:

1. Alcatraz – The Darkness Within, http://www.grief-tourism.com/alcatraz-the-darkness-within/

2. Alcatraz Cruises, http://www.alcatrazcruises.com

3. Alcatraz History, http://www.alcatrazhistory.com/

4. Alcatraz Island, https://www.nps.gov/alca/index.htm

5. Borthwich A.M. (2013) : Sites OF Suffering: Dark Tourism and the National Park System

6. Brajčić S. (2012.) : Goli otok: Od pakla do opasnog turizma http://www.glas-slavonije.hr

7. Drvenkar N., Banožic M., Živic D. (2015) : Development of memorial tourism as a new concept – possibilities and restrictions, str. 70

8. Fonseca A.P, Seabra C., Silva C. (2016) : Dark Tourism: Concepts, Typologies and Sites, Journal of Tourism Research & Hospitality

9. Fuka I. (2016): Lupiga na Golom otoku, http://www.lupiga.com/reportaze/lupiga-na-golom-otoku-molimo-upogoniti-opet-za-hrvatske-politicare?page=4

10. Goli Otok Former Prison Island, Croatia, http://www.dark-tourism.com/index.php/croatia/15-countries/individual-chapters/161-goli-otok-prison-island

11. Goli otok kao turistički adut, http://www.novilist.hr/Vijesti/Regija/Otoci/Goli-otok-kao-turisticki-adut-odmor-i-eko-janjetina-u-bivsem-zatvoru-safari-na-Grguru

12. Goli otok: Od pakla do opasnog turizma, http://www.glas-slavonije.hr/175908/11/Goli-otok-Od-pakla-do-opasnog-turizma

13. Goli. Otok zaborava, https://storybuilder.jumpstart.ge/en/goli-otok-zaborava

14. Izvješće o radu ureda TZO Lopar za razdoblje 2016. godinu, http://www.lopar.com

15. Kesar, O. (2014) : Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj, Liburna, Vol. 3, Br. 1, str. 53 i 54

16. Kranjcevic J. (2014) : Unused Potential for the Development of Dark Tourism in Croatia, Research Gate

17. Lupiga na Golom otoku, http://www.lupiga.com

18. Marušić M. (2013): Novinari Lupige na Golom otoku, http://www.lupiga.com/vijesti/novinari-lupige-na-golom-otoku-iako-nismo-gradili-otok-otok-je-u-jednom-danu-gradio-nas

19. Moby Dick Diving, http://mobydick-diving.com/goli-express/

20. Niemelä Titta (2010): Motivation Factors in Dark Tourism, Lahti University of Applied Sciences

21. Petrić L. (2013/2014): Uvod u turizam, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet

22. Prostorni plan uređenja općine Lopar: Prijedlog plana za javnu raspravu, studeni 2011.

23. Rab Concentracion Camp Memorial, http://www.dark-tourism.com/index.php/15-countries/individual-chapters/160-rab-concentration-camp-memorial

24. Stone, Philip R (2010) : Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis, Lancashire, str. 51

25. Stone, Philip; Sharpley, Richard (2008): Consuming Dark Tourism: A Thanatological

26. Strange C., Kempa M. (2003) : Shades of Dark Tourism, Alcatraz and Robben Island, Annals of Tourism Research

27. Šuligoj M. (2016) : Memories of war and warfare tourism in Croatia, str. 260

28. The world's most notorious tourist destination: Alcatraz walls speak of a dark history, http://www.daily-journal.com/life

29. Turistička zajednica općine Lopar, http://www.lopar.com

PRILOZI :

Popis slika :

Slika 1: Nijanse mračnog turizma- matrični pristup 10
Slika 2: Spektar nijansi mračnog turističkog proizvoda 11
Slika 3: Mjesto sjećanja - Vukovarska bolnica 1991. 17
Slika 4: Goli otok 19
Slika 5: Zapuštene zgrade na Golom otoku..... 21
Slika 6: Turistički vlak na Golom otoku 22
Slika 7: Ground Zero, memorijalni muzej i bazen 25
Slika 8: Ulaz u Auschwitz – Birkenau 26
Slika 9: Memorijali muzej mira u Hiroshimi 27
Slika 10: Grad Pripyat 27
Slika 11: Dvorac Bran..... 28
Slika 12: Glavni ulaz na groblje Père Lachaise u Parizu 29
Slika 13: Glavni ulaz u Tuol Sleng 29
Slika 14: Kilmainham Gaol u Dublinu..... 30
Slika 15: Otok Alcatraz 33
Slika 16: Prijevoz putnika do otoka 34
Slika 17: Audio vođenje po ćelijama 35

Popis tablica:

Tablica 1 : Kategorizacija mračnog turizma 8
Tablica 2: Dolasci i noćenja turista u Općini Lopar i ostalim mjestima na otoku Rabu (2007.-2016.)..... 23

SAŽETAK

Moderni turisti su znatiželjni i žele emocionalne podražaje tijekom svojih putovanja, odnosno – žele kupiti osjećaje, a ne proizvode. Upravo je zainteresiranost za posjećivanjem prostora i destinacija koje su pogođene raznim tragedijama dovela do stvaranja novog oblika turizma - mračnog turizma. Mračni turizam danas je rastući je segment u turizmu i predstavlja zaokružen i jasno definiran oblik turističke ponude. U ovom radu nastoji se upoznati čitatelja s pojmom mračnog turizmom te se daje usporedna analiza stanja i mogućnosti razvoja ovog tipa turizma u svijetu i Hrvatskoj. Za potrebe usporedbe stanja i mogućnosti razvoja mračnog turizma u Hrvatskoj i u svijetu, iz skupine lokaliteta novije hrvatske povijesti izdvojeni su grad Vukovar te Goli otok. Ovi lokaliteti prepoznati su kao osnova za daljnji razvoj mračnog turizma u Hrvatskoj jer zbog velikog broja ljudskih žrtava te brojnih povijesnih ostataka, pobuđuju najviše interesa domaće, ali i međunarodne javnosti. Rad obrađuje i primjer dobrog razvoja mračnog turizma u Alcatrazu kojim bi se trebala voditi i Hrvatska.

Ključne riječi: Mračni turizam, smrt, tragedija, Goli otok, Alcatraz

SUMMARY

Modern tourists are curious and want emotional stimuli during their travels, i.e. - they want to buy feelings, not products. The interest in finding places and destinations affected by various tragedies led to the creation of a new form of tourism - dark tourism. Dark tourism is today a growing segment in tourism and represents clearly defined form of tourist offer. This paper aims to familiarize the reader with the term "dark tourism" and provides a comparative analysis of the state and possibilities of development of this type of tourism in the world and in Croatia. For the purposes of comparing the state and possibilities of development of dark tourism in Croatia and the world, the town of Vukovar and island Goli, are sorted out from the group of localities in recent Croatian history. These sites are recognized as the basis for the further development of dark tourism in Croatia. They are of great interest of domestic and international public because of the large number of human sacrifices and numerous historical remains. The paper deals with the example of good development of dark tourism in Alcatraz, which should be applied in Croatia.

Key words: Dark Tourism, Death, Tragedy, Goli Island, Alcatraz